

Роман Гузій,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України

СВІТОГЛЯДНИЙ СИНКРЕТИЗМ НАРОДНИХ ВІРУВАНЬ ПРО ДУШУ

На основі аналізу етнографічних і фольклорних відомостей у статті показано давні світоглядні джерела та синкретичний характер народної анімалогії, типологічні та етнолокальні риси низки традиційних уявлень і вірувань українців про душу.

Ключові слова: душа, уявлення, вірування, народна анімалогія.

Традиційні уявлення і вірування українців про душу та її потойбічне буття є однією з тих складових світогляду наших предків, дослідження якої вкрай важливе для розуміння психології, життєвої філософії, релігійної й морально-етичної культури народу. Комплекс цих світоглядних явищ, які умовно можна назвати народною анімалогією, охоплює численні й різні за своєю сутністю і генезою уявлення і вірування: про походження, локалізацію, властивості, потреби, уособлення душі, її мандрівку на “той” світ, потойбічне існування, посмертні з’яви, земну покуту тощо.

Етнографічне вивчення народних вірувань про душу довший час мало характер лише принагідних фіксацій тих чи інших вірувань у контексті теренових записів похоронно-поминальних, календарних обрядів, народної демонології абощо. Поряд із такими розвідками фактографічного спрямування, які мають неоціненну джерельну вартість, значно менше на цей час з’явилося робіт узагальнювального, аналітичного характеру, у яких окремо чи в контексті розсліду ширшої тематики висвітлено ті чи інші складники народної анімалогії. Найґрунтовнішим її науковим розслідуванням є лише нещодавно опублікована порівняльна студія Ф. Колесси “Вірування про душу й загробне життя в українській похоронній і поминальній обрядності”¹. Деякі аспекти тематики, яка загалом ще недостатньо досліджена, розкрили у своїх працях В. Гнатюк, П. Іванов, Р. Кайндль, С. Ульяновська, С. Захарченко, М. Маєрчик та ін.²

Пропонована розвідка має метою висвітлити лише невелику частину народної анімалогії, а саме – низку вірувань, які відображають загальні поняття наших предків про душу та її деякі прикметні властивості. Однак і цей матеріал подає чимало прикладів збереження в традиційному світогляді українців багатьох своєрідних і доволі давніх вірувань.

Уявлення про внутрішню життєдайну духовну силу, що робить людину живою й продовжує існувати по смерті тіла, належить до тих світоглядних ідей, тяглість яких простежується від найнижчих до найвищих ступенів розвитку культури. Зародившись у надрах первісного анімистичного світогляду та ввібравши елементи прадавньої міфології, поняття про різні форми тілесності й вірування в безсмертя душі стали ключовим елементом різних

релігій і філософських учень, а також одним із тих наріжних каменів, на які опирається релігійно-етична традиція багатьох народів світу.

Як і в інших етносів, в українців такі релігійні погляди віддавна співіснують із тими віруваннями, які походять із джерел язичницької культури. Чимало їхніх залишків дожило до новітньої пори, хоча деякі пласти традиційних і, особливо, сучасних народних уявлень про душу помітно християнізовані.

Вплив релігійної традиції, зокрема, виразний в українських віруваннях і легендах про Боготворче походження душі. Опіраючись на відомий біблійний сюжет про створення і одухотворення першолюдини, у народі вважають, що людська душа – від Творця всього суцього і, як і колись Адамові, Бог дає, дарує її кожній людині. Душа – це та духовна субстанція, яка є джерелом життя й сутністю її ества. Без цієї внутрішньої животворної сили, цієї “іскри Божої” народження та існування людини було б неможливе. Без неї людське тіло стає неживим, нерухомим і холодним³.

За наукою Церкви, яку добре засвоїла народна філософія, людське тіло смертне й тлінне, воно створене з землі і після смерті повертається в землю. Натомість душа – безсмертна, вічна і продовжує своє життя в “іншому”, потойбічному світі. Такі загальнопоширені погляди відображено як у традиційних народних віруваннях, так і в низці паремій: “Душа безсмертна”, “Тіло стає землев, а душа – вічна”, “Всі-смо з землі і всі в землю підемо”; “Тіло в землю, а душа по ділох”, “Земля еси і во землю наверхнешя”, “Чоловік – з глини, і до глини піде” і т. ін.⁴

Наведені народні вірування, безперечно, мають сакральним аналогом тексти Святого Письма. Натомість, скажімо, низка українських релігійних легенд про створення Адама, є фольклоризованими варіантами давніх апокрифічних сказань. Окрім відомого сюжету (Бог створює людину з глини та оживляє її своїм Святим Духом, янгольською душею), у цих творах, що звісні з різних місцевостей України, є й інші – нетрадиційні мотиви. Наприклад: тіло людини ліпить із глини “нечистий”, а душу дає Господь; поки Всевишній літав на Небо по душу, сатана сплюгавив глиняного Адама, який сушився біля тину; Бог спершу зліпив Адама не з глини, а з пшеничного тіста, але його з’їв собака; Адама Бог створив з глини, а Єву з його ребра чи з галузки “іви” (верби); і т. ін.⁵

За традиційними віруваннями, які й тепер поширені в українців, кожна людина отримує душу ще до своєї появи на світ – у лоні матері. Свідченням цього є перші порухи (“оживання”, “здвиг”) плоду в утробі, які жінка переважно відчуває на п’ятому місяці вагітності. У деяких карпатських селах, проте, часом появи дитини вважають момент народження немовляти. За іншою гадкою, душа в дитині з’являється відразу після таїнства зачаття, і саме завдяки цьому плід “росте” в утробі⁶.

Вірування в те, що душу дає Бог і дитя отримує її в час зачаття, у другій половині вагітності матері чи в момент народження, досить відомі й побутували в минулому як в Україні, так і поза її межами. І в нас, і в інших слов’янських народів також були уявлення, згідно з якими перед тим, як Бог чи ангел “вкладе” душу в тіло зародка, вона вже є й перебуває в Господа чи в якомусь невідомому місці. Ще одне давнє й поширене у різних народів вірування говорить про переселення в новонароджених душ померлих людей⁷.

Подекуди в Україні, зокрема у селах Закарпатської Гуцульщини, залишки таких архаїчних поглядів зберігались донедавна: душа пращура втілюється в нащадках сім разів і лише тоді “завмирає”; разом із душею предка дитина успадковує і його фізичні вади – глухоту, німоту тощо⁸.

За одним із лемківських повір'їв, душа, яка є в людському серці, разом із ним “росте від дитини до чоловіка”⁹. Таке ж вірування та інші народні уявлення про душу зафіксував свого часу на Харківщині П.Іванов. Душа, яка має образ людини, тобто є її духом-двійником, “росте” разом із тілом. Вона живиться парою від їжі, відчуває спеку й холод, насолоду й страждання. Коли хтось утратить якийсь тілесний орган, наприклад руку чи ногу, душа залишається цільною. Однак якщо немовля народжується калікою, то й його душа матиме ті ж “тілесні” вади¹⁰.

У слобожанців побутувало також своєрідне повір'я про те, що дитині в майбутньому талантимає в тій роботі, якою мати займалась у час її першого поруху. З інших цікавих фактів наведу гадку мешканців деяких сіл на Покутті: вагітна жінка має дві душі, “бо й та дитина має в собі душу”¹¹.

Крім вагітних і справжніх “дводукників” (упирів), всі інші люди, за народними віруваннями, мають лише одну душу. Внутрішні протиріччя, які “розривають” її впродовж усього життя, є властивістю людського характеру (пор. бойківське: “Дві натури у людини, а душа єдна”), а також наслідком постійної боротьби за душу людини добрих і злих сил¹².

За традиційними народними віруваннями, які зберегли у собі багато залишків архаїчного світогляду, душа людини знаходиться в усьому тілі або в його певній частині чи органі: у грудях або в животі, серці, легенях, печінці, горлі, зіниці ока. До новітньої пори дожили в українців також прадавні й звісні багатьом іншим народам світу вірування в те, що душею людини є її тінь. Здавна відомим, зокрема й за Біблійними анналами, є вірування в те, що носієм життя й душі людини є її кров¹³.

Відколи людина ступила на шлях самопізнання, відтоді, напевно, у неї й з'явилося прагнення осягнути, уявити ту силу, яка є невидимою, але відчутною її внутрішньою сутністю. Зримі, матеріальні образи (мушки, пташки, пари, маленького чоловічка тощо), у яких наші предки колись уособлювали душу (“тілесну”, що є всередині людини, чи “вільну”, що покинула тіло), різноманітні, на що вказує багато прикладів, які докладніше розглядаю в іншій розвідці¹⁴. Натомість у сучасну пору, як принаймні можу судити зі своїх теренових розслідувань у Карпатах, здебільшого домінують інші думки.

Оскільки душа – субстанція духовної природи, побачити її неможливо. Однак те, що вона невидима, не означає, що її немає. Повітря, вітру, голосу теж не видно, але вони є. Так само є й душа і вона – ніщо інше, як незримий для наших очей нематеріальний, безплотний дух. Дехто з горян також вважає, що людина просто не заслуговує бачити душу, натомість сама вона здатна “бачити”, що діється довкола. Не можна також спостерегти, як душа покидає тіло. Невидимий дух просто проходить крізь плоть, так само він здатен проникати крізь стіни та інші матеріальні предмети¹⁵.

Уявлення про невидиму, безтілесну душу, подібну до “до духа світого”, побутовали колись і на Покутті. При цьому у деяких селах на Снятинщині га-

дали, що ми не бачимо душі тому, що вона дуже й дуже маленька. Попри те, якісь “розміри” вона таки має, бо коли людина помре, то, за різними уявленнями, душа “стоїть” біля тіла чи “сидить” на вікні, “ходить по тім стебілечку, шьо валее си по хаті, по землі” або “ховається” у вівнику. Щоб не завдати їй шкоди, кожен, хто сідає на лаву чи стілець, наперед дмухає на те місце, “бо вірят, шьо там можи бути душа, то би гріх на ню сісти”¹⁶. Подібно й гуцули вважали, що коли душі предків прилітають святкувати з живими Рїздво, “не можна де-небудь сісти, треба уперед продути місце, де сідаєся, аби не привалити душу яку, яких тогди богато у хату сходиться”¹⁷.

За одним із повір'їв, яке на початку ХХ ст. зафіксовано у с. Бортниках біля м. Тлумача, душі осіб різної статі відрізняються своєю величиною. Зокрема, у чоловіка душа завбільшки з kota, а в жінки – як горобчик¹⁸. Такі та інші погляди вказують на те, що колись у народі душу наділяли прикметами матеріальної істоти.

Зовсім інші міркування, звичайно ж, у тих, хто впевнений, що душа – це безтілесний дух: душі всіх людей, незалежно від їхнього віку і статі, абсолютю нічим не відрізняються. Ні до чого тут і соціальні відмінності між людьми, про що й народна приказка: “Така душа у голиша, як і у вельможі”¹⁹.

Маючи однакову духовну природу, людські душі, проте, різняться за своїми моральними ознаками. Одні – “добрі”, “праведні”, інші – “злі” і “грішні”. На відміну від грішних дорослих, душі малих дітей (до 5–7 років) безгрішні й чисті, мов у ангелів. Такими вони залишаються й у разі смерті: якщо дитина помирає – то стає Божим ангелом²⁰. Подекуди на Поліссі, проте, вірили, що дитина до семи років душі не має, бо, мовляв, “душа – це гріх, вона у дорослих”²¹.

Етичні мотиви лежать також в основі переконань, що вбивці, палії та інші великі лиходійники не мають душі, чи, точніше, втрачають (“гублять”) її, скоївши злочин. На Покутті вважали, що така грішна душа-“тінь”, яку людина сама в собі вбила, полишає тіло вже при житті й “ходить блудом, ходит світами аж до Страшного суду” або, скажімо, “згоряє” у вогні підпаленої хати. Схоже вірування побутувало на Слобожанщині. За тяжкі злочини душа ще за життя відповідає перед Богом, хоча грішник (аналогічно – відьма, упир) і далі живе, але без душі, а лише самим духом (“нечистим” духом)²².

На уявлення про те, що людина може залишатися живою за тимчасової чи цілковитої відсутності в тілі душі, натрапляємо й у численних повір'ях про самостійне позатілесне існування душі під час сну чи летаргії²³. Животворною сутністю, яка в таких випадках підтримує існування, є дух. Традиційні уявлення українців та інших слов'янських народів про цю субстанцію і її взаємозв'язок з душею неоднорідні. За різними віруваннями, дух – це схожий на тінь чи привида безплотний образ людини або притаманна тілу фізична енергія, життєва сила, яку, як, власне, й саму душу, часто ототожнювали з диханням. По смерті ця сила щезає разом із останнім подихом помираючого або й далі продовжує існувати в тих чи інших формах, особливо, якщо людина померла передчасно чи була носієм злого, демонічного духа. Водночас у багатьох випадках поняття душі й духа постають як синоніміні й не розмежовуються, не протиставляються²⁴.

Деякі українські повір'я взагалі заперечують наявність у звичайної людини будь-якої іншої субстанції, окрім душі (пор. запис з Харківщини: “У простого чоловіка, крім душі, нема ніякого духа, а у відьм, упиряків і вовкула-

ків є дух, так що вони і після смерті можуть ходити скрізь”²⁵). А от наші сусіди колись вважали, що у декого, наприклад у жінок, душі взагалі немає, що “У баби не душа, а пар”, “У семи баб одна душа” тощо²⁶.

Такі та інші подібні сентенції – один із прикладів породженого патріархальною, андроцентричною культурою погляду на жінку як неповноцінне, нечисте, гріховне створіння (у давнину це було притаманно для багатьох народів). Різні прояви такого ставлення, які у багатьох випадках мають не стільки зневажливе, скільки іронічне забарвлення, можна спостерегти не тільки в пареміях (зокрема і в українських), а й у корпусі етіологічних легенд та всіляких інших стародавніх “байках” про жінку. У різних етнотрадиціях можемо натрапити на деякі гадки та вислови стосовно того, що в людей іншої віри відсутня душа або ж вони мають “темнішу”, ніж у християн, душу чи тільки оту “пару”, себто – лише дух. За деякими повір’ями (українськими, білоруськими), така ж “неповноцінна” душа-пара й у дітей, яких ще не охрещено²⁷.

Уявлення про душу і пароподібний дух (дихання) переплітаються й у залишках прадавніх вірувань у наявність душі у тварин, зокрема в худоби. Проте, із багатьох повір’їв видно, що в поняттях народу душа людини і душа тварини розмежовуються і протиставляються. Людська душа – від Бога і продовжує існувати по смерті тіла. Тварина ж душі не має або має не безсмертну душу, а подібний на пару дух, завдяки якому живе. Наприклад, на Покутті, Гуцульщині були певні, що тварина (кінь, корова та ін.) має тільки “дочасну”, “досмертну” пароподібну душу, яка щезає, гине зі смертю “звіряти”²⁸.

Із етнографічних нотаток І. Франка з Бойківського Підгір’я довідуємося, що й тут вірили в те, що тварини не мають душі, а лише пару, яка безслідно розвіюється по їхній смерті. Вживати слово “пара” стосовно людської душі не гоже. Коли зопалу хтось лається “Ти, пся паро!” чи погрожує “Пару випущу!” – це великий гріх і образа не тільки людини, а й самого Господа, “бо душа від Бога”²⁹. Переконання в тому, що тварини не мають душі, що в них – лише дух-пара, відображено також у народних приказках про злих (буквально – бездушних) людей: “У нім нима душі, гі у псі”, “У него нема ніц душі, лиш пара”³⁰.

За розслідами П. Богатирьова, на теренах Закарпаття вірили, що худоба не має душі, а лише розум³¹. Більш виразний залишок архаїчних уявлень про душу тварин зберігся в гуцульських повір’ях про те, що вони, так само як і люди, можуть “ходити” по смерті³². Подібні вірування в посмертні з’яви душі чи духа тварини побутували й на Поліссі³³.

А тепер низка даних, які нещодавно зібрано на карпатських теренах. Як і в минулому, у багатьох гірських селах вважають, що тварини душі не мають, їхня душа “смертна”, вона – кров або звичайна пара, яка по смерті безслідно зникає, розсіюється в повітрі (через те, як вважають подекуди на Бойківщині, із тваринами не трапляється випадків посмертного “оживання”, що часто буває з людьми, до яких душа ще може повернутися). Усе ж і ця доточна душа чи дух – теж духовна субстанція, і, як випливає з низки народних пояснень, і вона – частинка Божого творіння. Живе та чимось дихає й рослина, яку теж “вирощує Бог”. За деякими віруваннями, душею квітки, дерева є ті внутрішні “соки”, якими вони живляться³⁴.

Отже, як бачимо, якісь залишки предковічної й поширеної в різних народів світу віри в те, що душу має не тільки людина³⁵, збереглися в українській тра-

диції навіть у сучасну пору. Тривале побутування таких та інших пракультурних поглядів (про можливість втілення душі предка в новонародженому, про матеріальність душі, її перебування в певних органах тіла тощо) є показовим прикладом збереження у нашій духовній культурі рідкісних світоглядних архайзмів. У низці інших загальних понять про душу відчувається помітний вплив на народні вірування світоглядних і морально-етичних засад християнської релігії. Своєю чергою, і деякі її постулати, зокрема й про походження людини з землі та її Боже одухотворення, ґрунтуються на прадавніх міфологічних уявленнях³⁶, які знайшли своє відображення у старозавітних біблійних оповідах.

Улоні старожитньої культури зародилось і багато інших своєрідних вірувань, залишки яких наявні у традиційному світогляді українців. Зокрема – про позатілесне перебування душі під час станів тимчасової нечутливості, її здатність до різних перевтілень (зокрема й зооморфного), збереження душею потреб живої людини (в їжі, світлі, теплі), потойбічне буття душ в одноцільному замогильному світі, в якому повторені земні форми життя, періодичне повернення душ із потойбіччя чи їхнє тимчасове або довічне перебування в певних земних локасах і т. ін. Від часу утвердження на теренах України християнства в народній світоглядній традиції поступово утвердились ключові поняття його канонічної та апокрифічної есхатології (уявлення про посмертну заплату, потойбічні митарства та Божий суд душі на 40 день після смерті, окреме існування душ праведних і грішних людей в раю і пеклі, повернення душі до тіла в день Страшного Суду тощо).

У цілому традиційні уявлення та вірування українців про душу та її потойбічне буття є синкретичним світоглядним комплексом, різномірні елементи якого творять одноцільну систему народної анімалогії. Виконуючи пізнавально-пояснюючу, а також повчально-виховну функції, такі вірування значною мірою впливали на формування внутрішнього світу людини, її уяву про добродієність, сакральні цінності й сенс земного життя. Крім того, вони безпосередньо вплинули на структуру, функції та символіку традиційної похоронно-поминальної обрядовості. Світоглядні концепти, пов'язані з уявленнями про душу, померлих предків також пронизують календарну звичаєвість українців, різні види усної народної творчості.

1 Див.: Записки НТШ. – Львів, 2001. – Т. 249. – С. 7–82.

2 Див.: Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991. – С. 397–403; Иванов П. Очерк воззрений крестьянского населения Купянского уезда на душу и на загробную жизнь. – Харьков, 1909. – С. 1–12; Ульяновська С. Уявлення про духовну сутність людини в контексті поховальної обрядовості // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 3. – С. 34–40; Захарченко Г. Уявлення про душу, смерть та потойбічний світ в світогляді слов'ян (За матеріалами експедиції на Одещині) // Етнічна історія народів Європи. – 1999. – С. 40–44; Маєрчик М. Орнітоморфні уявлення про душу (проблеми генези та семіозису) // Студії з інтегральної культурології. 1. THANATOS. Спецвипуск "Народознавчих зо-

- шитів" № 1. – Львів, 1996. – С. 92–104; Kaindl R. Die Seele und ihr Aufenthaltstort nach dem Tode im Volksglauben der Ruthenen oder Huculen // Globus. – 1895. – Т. LXVII. – № 23; та ін.
- 3 Онищук А. Матеріяли до гуцульської демонології // Матеріяли до українсько-руської етнології. – Львів, 1909. – Т. 11. – С. 47; Сокіл В. Народні легенди та перекази українців Карпат. – К., 1995. – С. 35; Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди. – Львів, 2007. – С. 258.
- 4 Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Т. 2. Вип. 1 // Етнографічний збірник. – Львів, 1907. – Т. 23. – С. 180; Шмайда М. Повір'я про природу // Дукля. – Пряшів, 1965. – № 3. – С. 114; Гузій Р. З народної танатології... – С. 26, 258.
- 5 Див.: Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. – К., 1992. – С. 88–93; Сокіл В. Народні легенди та перекази українців Карпат... – С. 35–36; Толстая С. Славянские мифологические представления о душе // Славянский и балканский фольклор. Народная демонология. – М., 2000. – С. 60.
- 6 Гузій Р. З народної танатології... – С. 259; Иванов П. Очерк воззрений крестьянского населения Купянского уезда на душу... – С. 2.
- 7 Иванов П. Очерк воззрений крестьянского населения Купянского уезда на душу... – С. 2; Кузеля З. Вступні уваги // Г [рушевський] Мр. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріяли з полудневої Київщини : Матеріяли до української етнології. – Львів, 1906. – Т. 8. – С. 13; Толстая С. Славянские мифологические представления о душе... – С. 60, 61, 62; Кабакова Г., Седакова И. Младенец // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – М., 2004. – Т. 3. – С. 261; Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. – К., 2002. – С. 228, 234, 243, 244.
- 8 Гузій Р. З народної танатології... – С. 260. Пор.: Толстая С. Славянские мифологические представления о душе... – С. 61.
- 9 Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 383. – Арк. 73.
- 10 Иванов П. Очерк воззрений крестьянского населения Купянского уезда на душу... – С. 4.
- 11 Там само. – С. 3; Михайлецький О. Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянци, Снятинського повіта // Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди : Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т. 32. – С. 306.
- 12 Гузій Р. З народної танатології... – С. 261.
- 13 Там само. – С. 273–276. Пор.: Фрэзер Д. Золотая ветвь. – М., 1983. – С. 175, 184–186, 220–222; Тайлор Э. Первобытная культура. – М., 1989. – С. 214; Вундт В. Миф и религия // Мюллер М., Вундт В. От слова к вере. Миф и религия. – М., 2002. – С. 318–321, 329–332, 393–403.
- 14 Див.: Гузій Р. З народної танатології... – С. 277–278, 281–301.
- 15 Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 374. – Арк. 2, 3, 58; Спр. 375. – Арк. 12, 26; Спр. 383. – Арк. 1, 20, 29, 30, 73; Спр.393. – Арк. 13, 28, 91; Спр. 410. – Арк.17.

- 16 Михайлецький О. Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці... – С. 306; Онищук А. Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові Снятинського повіта // Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди: Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т. 32. – С. 323.
- 17 Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4 // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1904. – Т. 7. – С. 15.
- 18 Piotrowicz S. Znachorka i wroźka Jewdokia Bojczuk. Mat-ly folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu // Lud. – Lwów, 1907. – Т. 13. – S. 231.
- 19 Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Т. 2. – Вип. 1. – С. 83; Гузій Р. З народної танатології... – С. 262.
- 20 Гузій Р. З народної танатології... – С. 87, 262. Пор.: Толстой Н. Ангел // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – М., 1995. – Т. 1. – С. 108; Седакова О. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – М., 2004. – С. 46.
- 21 Толстая С. Душа // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – М., 1999. – Т. 2. – С. 163.
- 22 Михайлецький О. Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці... – С. 308; Онищук А. Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові... – С. 322; Иванов П. Очерк воззрений крестьянского населения Купянского уезда на душу... – С. 4, 6.
- 23 Див.: Гузій Р. З народної танатології... – С. 264–273.
- 24 Див.: Иванов П. Очерк воззрений крестьянского населения Купянского уезда на душу... – С. 4; Ульяновська С. Уявлення про духовну сутність людини... – С. 35, 37, 39–40; Колесса Ф. Вірування про душу... – С. 18; Шеппинг Д. Дохристиянские воззрения человека на смерть и загробную жизнь. – М., 1882. – С. 10, 17, 18; Седакова О. Поэтика обряда... – С. 62, 63; Виноградова Л. Народные представления о происхождении нечистой силы: демонологизация умерших // Славянский и балканский фольклор. Народная демонология. – М., 2000. – С. 32, 34.
- 25 Иванов П. Народные рассказы о ведьмах и упырях // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991. – С. 487.
- 26 Див.: Соболев А. Загробный мир по древнерусским представлениям (Литературно-исторический опыт исследования древне-русского народного мирозерцания). – Сергиев Посад, 1913. – С. 51; Кабакова Г. Женщина // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – М., 1999. – Т. 2. – С. 207; Виноградова Л., Толстая С. Веник // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – М., 1995. – Т. 1. – С. 311; Moszyński K. Kultura ludowa słowian. Cz. 2. Kultura duchowa. – Kraków, 1934. – S. 602.
- 27 Див.: Булашев Г. Український народ у своїх легендах... – С. 147; Васильев М. К малорусским похоронным обрядам // Киевская старина. – 1889. – Т. 25. – С. 635; Белова О. Инородец // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – М., 1999. – Т. 2. – С. 416; Белова О. Еврей // Там само. – С. 174; Толстая С. Славянские мифологические представления о душе... – С. 62; Moszyński K. Kultura ludowa słowian... – S. 602.
- 28 Михайлецький О. Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці... – С. 308; Онищук А. Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові... – С. 322; Онищук

- А. Матеріяли до гуцульської демонології... – С. 23; Piotrowicz S. Znachorka i wroźka Jewdokia Wojczuk... – S. 125.
- 29 Франко І. Людові вірування на Підгір'ю // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. 5. – С. 182.
- 30 Онишук А. Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові... – С. 322.
- 31 Богатырев П. Магические действия, обряды и верования Закарпатья // Богатырев П. Вопросы теории народного искусства. – М., 1971. – С. 292, 293.
- 32 Онишук А. Матеріяли до гуцульської демонології... – С. 23.
- 33 Дашкевич В. До питання про заложних тварин в увявленні українського народу // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991. – С. 529–531.
- 34 Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 393. – Арк. 91; Спр. 458. – Арк. 12; Гузій Р. З народної танатології... – С. 277–279.
- 35 Див.: Тайлор Э. Первобытная культура... – С. 234–238; Шеппинг Д. До-християнские воззрения человека на смерть... – С. 14; Токарев С. Религиозные верования восточнославянских народов XIX – начала XX в. – Л., 1957. – С. 57; Moszyński K. Kultura ludowa słowian... – S. 595.
- 36 Див.: Фрэзер Д. Фольклор в Ветхом Завете. – М., 1986. – С. 13–28; Соболев А. Загробный мир по древнерусским представлениям... – С. 65.

Summary

Roman Huziy

THE WORL-VIEW SYNCRETISM OF FOLK BELIEFS ABOUT THE SOUL

The ancient world-view sources and syncretic character of the folk animalohiya, typological and etnolocalni features of number of traditional ideas and beliefs of Ukrainians about the soul on the basis of analysis of the ethnographical and folklore information have been showed in the article.

Keywords: soul, ideas, beliefs, folk animalohiya.

Світлана Работкіна,

кандидат філософських наук, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Першого Українського морського інституту (м. Севастополь)

ВИЯВИ ДВОВІР'Я

**В ХРИСТИАНСЬКИХ КУЛЬТАХ І ОБРЯДАХ
КИЄВОРУСЬКОЇ ДОБИ**

Досліджено різноманітні вияви двовір'я в культово-обрядовій сфері киеворуського християнства. Обґрунтовується думка, що русичі прагнули в християнську обрядову форму привнести язичницький зміст, що при-